

Притулик Наталія Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна
e-mail: vcristal@ukr.net

РЕФЛЕКСИВНА РАМКА АВДИТОРНОГО ЗАНЯТТЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Тези присвячені розвитку студентоцентрованого підходу у вищій освіті через створення рефлексивного середовища під час організації аудиторних занять. Авторка обґрунтовує поняття «рефлексивна рамка аудиторного заняття» і пропонує структурований підхід, що інтегрує рефлексію студентів як необхідну умову суб'єктного підходу на всіх етапах вивчення навчальної дисципліни. У тезах зазначаються структурні етапи такої рефлексивної рамки, наводяться дані щодо її ефективності для підвищення мотивації та активності студентів, розвитку їхньої професійної ідентичності.

Ключові слова: студентоцентрований підхід, суб'єктність студента, рефлексія, освітнє середовище, рефлексивна рамка заняття.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Вектором розвитку сучасної вищої освіти є студентоцентрований підхід, задекларований в документах Болонського процесу [7] та українських нормативних положеннях вищої освіти [4], який передбачає переорієнтацію освітнього процесу на студента як суб'єкта навчання і зниження викладацької домінантності.

Парадигма зазначеного підходу зумовлює потребу в розробці та впровадженні в практику вищої освіти дидактичних моделей, що сприяють усвідомленій участі студентів у процесі навчання, що виявляється в активності й ініціативності, самостійності, критичному мисленні, здатності до визначення цілей на основі особистісно значущих смислів, рефлексії власної діяльності, відповідальному виборі.

Це має сприяти швидшому формуванню професійної свідомості та ідентичності майбутнього педагога, високій мотивації навчання, передусім внутрішній, у підґрунті якої концентрується природний запит на навчання.

Поняття «суб'єктність» у психолого-педагогічному дискурсі розглядається як інтегративна характеристика особистості, що виявляється в спрямованості цілі на високий результат, у творчості (основа ефективності та саморегуляції), ініціативності, регуляції довільної активності (основа відповідальності та самоорганізованості), автономності, спрямованих на зміни в зовнішній та або внутрішній суб'єктивній дійсності [6; 3]. Вона формується в процесі взаємодії з освітнім середовищем через залучення студента до рефлексивних практик.

Аналіз останніх наукових публікацій. Теоретичне обґрунтування рефлексії в освіті знайшло втілення в роботах зарубіжних дослідників Дж. Дьюї (увага до осмисленого навчання в процесі проживання досвіду), Д. Шона. Зокрема Дж. Дьюї називав відкритість свободою від упередженості, яка здатна заблокувати розум від засвоєння нових програм та ідей. Він зазначав, що щирість можлива тоді, коли особистість максимально зацікавлена в певному об'єкті або справі, – тоді вона повністю поринає в неї – саме такий підхід необхідний, на його думку, для того, щоб «забезпечити належну

підтримку прагнення до нових точок зору та нових ідей, а також ентузіазму та здатності до заглиблення в предмет» [10, с. 30, 31, 32].

Український науковий дискурс щодо методології рефлексивного навчання представлений роботами Н. Бібік (рефлексивна парадигма в контексті студенто-центрованого підходу в освіті) [2], О. Пометун (застосування інтерактивних методів з метою розвитку критичного мислення й рефлексії) [5], С. Сисоєвої (суб'єктність та індивідуалізація освітньої траєкторії) [6]; О. Андрущенко (педагогічні умови формування рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів, методи розвитку рефлексивних умінь) [1] тощо.

Важливою для нашого дослідження є думка О. Андрущенко [1, с. 167] щодо системоутворювальної провідної ролі особистісного компоненту у функціонуванні рефлексивного середовища, за якого суб'єкт навчання і сам змінюється, і, трансформуючись, змінює інші елементи цього середовища.

У наукових роботах останніх років прослідковується тенденція розгляду питання суб'єктності студентів у контексті дистанційного навчання та цифровізації.

П. Ріан та К. Ріан [9] розробили концепцію «restructured reflective learning cycle», в якій закладено інтеграцію рефлексивної педагогіки та елементів проблемно-орієнтованого навчання. Схожою є структура, розроблена Бейном (5R framework) [8]. Вона ґрунтується на п'яти етапах, кожен із яких стосується одного з аспектів рефлексії. Ця модель також може бути корисною для структурування рефлексивного письма.

Метою тез є обґрунтування поняття «рефлексивна рамка заняття», розкриття структурних елементів такої «рамки».

Виклад дослідження. Аналіз освітньої практики в ЗВО свідчить, що навіть у студентоцентризованих моделях бракує дієвих механізмів, які б сприяли залученню студентів до рефлексивного аналізу власної діяльності та їхньому зростанню як суб'єктів.

Одним із таких механізмів є, на нашу думку, «рефлексивна рамка» аудиторного заняття. У понятійно-категоріальному апараті теорії розвитку рефлексивних умінь є поняття «рефлексія», «педагогічна рефлексія вчителя початкових класів», «рефлексивні вміння вчителя початкових класів» [1, с. 4], «рефлексивний метод» [1, с. 99], «рефлексивний аналіз» [1, с. 159], «рефлексивна культура» [1, с. 168], «рефлепрактикум» [1, с. 169], «рефлексивна інверсія» [1, с. 169], однак поняття «рефлексивна рамка заняття» не використовувалося досі.

Зазначені терміни стосуються якості суб'єкта або конкретних способів забезпечення рефлексії, а не структурно-організаційного аспекту освітнього процесу.

Ближчим до поняття «рефлексивна рамка заняття» є поняття «рефлексивне середовище», що розглядається як «сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що сприяють активному формуванню культури педагогічної діяльності, дають можливість суб'єкту освіти здійснювати вибір цілей, змісту, методів самоосвіти та завдяки яким відбувається розвиток уявлень учителя про себе як особистість і професіонала» [1, с. 163].

Рефлексивну рамку заняття розглядаємо як структуровану модель побудови заняття, в якому рефлексія інтегрується в усі етапи освітнього процесу – від особистісно значущого цілепокладання, відстеження процесу зростання, змін початкових уявлень із теми до самостійного оцінювання результатів та планування перспектив розвитку в темах.

Структурно рефлексивна рамка являла собою послідовну сукупність таких компонентів (залежно від формату заняття деякі з них, могли бути спрощені або передбачалася зміна послідовності):

- 1) емоційна рефлексія на початку заняття;
- 2) рефлексія щодо підготовки домашнього завдання (на практичних заняттях);
- 3) індивідуальне цілепокладання;
- 4) мінірефлексії впродовж заняття;
- 5) підсумкова рефлексія.

Нами були розроблені і впроваджені в практику роботи ЗВО методичні прийоми забезпечення рефлексивної рамки на лекційних і практичних заняттях. Використання рефлексивної рамки під час проведення лекційних і практичних занять дозволило особистісно зацікавити студентів навчальним предметом (83,9 % опитаних студентів засвідчили це в анонімному опитуванні), передбачити труднощі, що могли виникнути в них у процесі осмислення навчального матеріалу, активувати їхню відповідальність за професійний саморозвиток, створити рефлексивне середовище і забезпечити суб'єктність процесу навчання.

Отже, сучасна освіта орієнтована на студентоцентрований підхід, що передбачає активну участь студентів у навчальному процесі. Теоретичний аналіз проблеми формування суб'єктності здобувачів освіти в процесі навчання показав, що здійснення ними свідомого вибору цілей навчання, формулювання відповідних запитів, усвідомлення зони професійного росту, зацікавлення тематичними аспектами навчальних дисциплін сприяє формуванню мотивації та відповідальності, їх усвідомленій участі в навчальному процесі, розвитку рефлексивних компетентностей. Рефлексивна рамка заняття дає змогу змодельовувати і методично вибудувати процес навчання так, щоб відбувалося оптимальне створення рефлексивного середовища.

Перспективи. У подальшому важливо присвятити дослідження розробці методичних рекомендацій для реалізації рефлексивної рамки під час аудиторних занять у ЗВО, а також вивченню її впливу на професійний розвиток здобувачів освіти в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко О. О. Розвиток рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2020. 313 с.
2. Бібік Н. М. Студентоцентроване навчання: зміст та умови реалізації. Педагогіка і психологія. 2021. № 3. С. 3–11.
3. Назар М.М. Розвиток суб'єктності засобами дистанційного групового навчання у віртуальному просторі. Технології розвитку інтелекту. 2020. Т.4, № 2 (27). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/502 (дата звернення: 21.12.2020).
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
6. Сисоєва С. О. Професійний розвиток особистості в контексті формування суб'єктності. Педагогічний дискурс. 2018. № 24. С. 20–26.
7. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade: Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 28–29 April 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595052.pdf
8. Bain, J. D., Ballantyne, R., Packer, J., & Mills, C. Using journal writing to enhance student teachers' reflectivity during field experience placements. Teachers and Teaching: Theory and Practice, 5(1), 1999, P. 51-73. <http://dx.doi.org/10.1080/1354060990050104>.
9. Gläser-Zikuda, M., Zhang, C., Hofmann, F., Plöchl, L., Pösse, L., & Artmann, M. (2024). Mixed methods research on reflective writing in teacher education. Frontiers in Psychology, 15, Article 1394641. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1394641>.
10. Dewey J. How We Think. Boston: D.C. Heath and Company, 1933. Dewey, J. 1933. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Chicago, IL: Henry Regnery.